Vovchok, Marko (pseud.)
Не до пари.

Title transliterated:
Ne do pari

129 Ціна 30 сот.

арко Вовчок.

о пари. Панська воля. Максим Грімач. Отець. Андрій. Два сини.

Народні оповіданя.

Галицька Накладня.
З друкарні Оренштайна Кисїлевского в Коломиї.

Ruthenian Book-Store
850. Main Str. Winnipeg.
CANADA.

В оправі коштує 50 сот.

Галицька Накладня
ЯКОВА ОРЕНШТАЙНА В КОЛОМИЇ.

Найдешевшим і найкористнійшим
є одна книжка (томик)

„Загальної бібліотеки“

Кождий є в стані за малі гроші набувати собі сї прехороші томики і в сей спосіб покласти основу все вартісної домашньої бібліотеки.

В „Загальній бібліотецї“

друкують ся найзнаменитші твори найліпших і найкрас. писателів всїх наций. Значнійший обєм, великий друк, отже для кождого ока виразьний і здоровий, добрий папір формату великої вісїмки суть додатними сторонами видавництва.

Деякі книжки

суть ілюстровані

і з вартісними літературними замітками

обясненями і вступом.

МАРКО ВОВЧОК.

Не до пари. Панська воля. Максим Грімач. Отець Андрій. Два сини. Данило Гурч. Свекруха.

------ НАРОДНІ ОПОВІДАНЯ. ------

Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.

Ruthenian Book-Store
850. Main Str. Winnipeg.
CANADA.

З друкарні Я. Оренштайна (Кисілевський) в Коломиї.

Не до пари.

I.

Як не живи, а лихо не мине. Так уже нам Бог дав, така вже доля наша...

Була в мене небога; при менї вона й зросла, бо сиротою зостала ся з-малечку. Я й батька і матїр її поховала і оплакала; я й її розуму навчала і добра її гледіла. У неї була й хата славна і селидьба і скринї такі на колесах, що було перехилиш ся тай дна рукою не достанеш.

Живе вона в мене веселенька собі, а хороша!... Така чорнобрива та ясноока, та уста румяні, та станочок стрункий! А що весела була, жартовлива!

І хазяйка з неї добра, роботяща. Як дійшла вона лїт своїх, то я без клопоту хлїб їла: вона й зробить усе і догледить усього і обміркує все і хату менї звеселить.

II.

Живемо ми оттакеньки приязненько собі та любо. Коли — разом я помічати стала, що

Парася щось сама собі думає та думає. Голосно словця не скаже, весело не засьміється ся, не гляне. І змарніла трохи.

Мені вона не признаєть ся, а я не питаю. Ходила вона і на улицю і на вечорниці. Іде було й скаже: — Тіточко голубочко! я піду до дівчат, або там куди; а тепер уже випурхне з хати, не питаючи мене.

III.

Одного вечора вернулась вона така тиха, а весела; хоче ніби щось мені сказати і не каже.

— Що, Парасю-голубонько? що тобі доброго трапилось?

А вона все варуєть ся мені сказати, тільки гляне та счервоніє. А я все наполегаю: скажи, та скажи!

Вона встала і говорить тоді: — Я тіточко мила... Я вже хутко заміж піду.

— Боже тобі поможи! Нехай мати Божа щастє-талан дає!

Питаю, за кого вона думає.

— За Семена Палія.

— Ох, дитино моя! Чи то-ж до пари? — кажу.

— До пари, до любої вподоби! — одкаже мені гордо.

IV.

А Семен Палій той та був на все село чудний та дивний. Багатир був, а жив як убогі люди живуть. Він було не придбає, а втерає ярмаркуючи. Чи він продає, чи він купує, то все не на користь собі, усяке його ошукає, аби хто схотів. Не те, щоб він був так собі: розумна в його голова була і словом він було впоїть тебе, як медом; а про те дивний, якийсь дивний з його чоловік був. Таких людей я й не бачила. Було іноді на його ніби щось найде: лежатиме цілісінький день у городі, наче недужий, або ніч проблукає по степу, на полю. Хто його знає, що йому!

V.

От я й викладаю все теє небозі. А вона... звісно вже, що дівчина не в важає ні на віщо, полюбивши. Любить, то вже любить. Хоч і знає, що буде недоля, та не боїть ся, — про свою долю байдуже!

Радила я й просила. Вона плакала, слухаючи: а до Палія Семена душа її, як той метелик до огню — не одженеш, не зупиниш. Що мені робити? Не зважилась розлучати, поблагословила.

VI.

Тай сама радувалась, дивлючись на житє їх миле та любе. Прийду було до них у гос-

тину — сидять у купці. Що ж то за щасливі! Що-ж то за хороші! Як я до його придивилась, прилюбилась, моя матїнко, — то він менї за дитину рідну став. Такий у його погляд був, така мова, така краса, що рідне тобі тай годї!

Прибіжить, було, Парася до мене на хвилиночку... Господи, яка весела, яка щаслива!

— А що Парасю?

— Та добре менї, тїточко-серденько, добре менї! Любить він мене дуже. І кроку від себе не відпускає; все просить співати. — Сїдай коло мене, співай менї, пташко, співай! — От я й співаю, а він слухає та дивить ся менї в очи... Що то за очи Господь йому дав!

— А хазяйствечко як? — питаю.

— Та хазяйствечко нїчого тепер. Добре, все добре, Я вже так порядкую, та гожу йому!... А він ,тїточко, він усе не дає дїла робити, — їй-же Богу!... Пораюсь там коло печі, або що, а він: — Чого се так довго, Парасю? — Та я для тебе, голубе, щоб ти смашнїйше ззїв. — Байдуже, — каже, — менї про те, серденько! Ось іди сядь коло мене, та обійми, та будемо говорити, як у сьвітї жити, як люди живуть у сьвітї. — І як почне він, тїточко, розмовляти, то я й позабуваю все, що там розпочала робити і що до чого. Схаменусь, то аж сором, яка з мене господиня... Тепе-

реньки я вже розумнійша стала, пораюсь, мию, шию... А він, дивлюсь, і осмутніє і похмурий такий стане і не їсть, не пє нічого. А я прошу, а я прошу: — Та хоч покоштуй, та хоч губою приторкнись! Воно добре, не аби яке. — Де-ж не добре, коли ти своїх ручок доложила, та ще й думок! — ніби сьміючись із мене, говорить. А я його цілувати, — тоді він ізнов веселий.

VII.

Я було радію, слухаючи того її щебетання. Не було й гадки, щоб усе те щастє у велике лихо повернулось. Хоч Парася вже не вчащає до мене, як перше, та я все думаю: — Се того, що вона там собі у щасті та в розкоші. Сказано: „Добре дядькови, то й Бога забув!“ — От, якось я зібралась, тай пішла до них у неділю. Хата зачинена. Я тоді в садок і бачу — сидять вони в купці, тільки чогось обойко невеселі; сидять собі мовчки.

А садок у них на горі зеленів аж до самісінької води. По під садком річка широко в берегах іде. По тім боці жита половіють; чутко — млин меле і чуєш і бачиш — шумлять і хилять ся верби та греблї і все благий вітерець тягне...

Вони під грушою сидять. Він дивить ся

кудись далеко, а вона на його. Підхожу — обоє жахнулись.

— Боже поможи! Здорові були!

— Просимо!

Витають, говорять; а все менї здаєть ся — щось не так воно, як перше було. Посиділа я в них, тай до дому беру ся.

— Проведи-ж мене, Парасю! — говорю їй.

Вона й пішла мене проводити.

— Парасю, — кажу, — чого се ви такі сьогоднї? Що вам таке?

А вона: — Нічого, тїточко, їй-же Богу нічого!

І не сказала. Так ми й попращали ся.

Іду я собі та все думаю: — Чого вона така неспокійна стала? Що там у них коїть ся? А може, — думаю, — посварили ся трохи? То й помирять ся, мої голубята.

VIII.

І жду я її, жду; а її нема. Хоч коли на роботї й побачу, то на хвилиночку.

— Чому не прийдеш, не одвідаєш?

— Прийду, прийду, тїточко!

А сама все не йде і вбачаю — марнїє тай марнїє Парася моя.

Іду я знов до неї. А зима вже морозами кріпкими укріпила. Прихожу — вона в печі розпалила, а сама сидить на долівцї — і голо-

ву схилила і руки опустила. Чи жива, чи не жива?...

— Ох, побила мою Парасю лихая година! — думаю.

— Парасю! кажу.

Тоді вона звелась і стала, блїдая і понурая.

— Скажи менї, дитя моє, скажи свою пригоду!

Вона мовчить та на поломя дивить ся. А я прошу, я прошу й плачу. Вона все тільки на те поломя дивить ся. І довго я просила, а вона дивилась; а далї, обертаючи до мене голову: — Чоловік не любить! — промовила.

— Як не любить, Парасю? Бог з тобою!

— Не любить! — вимовила, та так з душі якось вимовила, що од разу я віру поняла.

— Перше любив, тепер не любить.

— Що-ж, він тебе обіжає? — питаю. — Може бє?

— Нї, не бє, не обіжає, — тільки не любить: не гляне, не пожалує, не всьміхнеть ся...

— Що се вам стало ся? — говорю.

— І сама не знаю, — каже. Я годила йому, я любила його, — та доля моя такая!

— Може за що угнївав ся на тебе?

— За що? Хиба я не слухаю? Ото було у лїтї, як сидимо в садку, він менї показує: — Дивись, яка вода чиста! Як у очеретах гу-

де, — слухай!... — То я спершу було не дивлюсь, не слухаю — не хочу. — Лучче я тебе поцілую! — було кажу йому, — що менї там дивитись!... — Бачу, що він здвигає брови, то я вже потім і прислухалась і придивлялась; наче-б то з роду того не бачила, — йому на вгоду. Знов, умер тут оттой Лисенко, та вдова продавала худобу, — я просила його: Купи! Дешево купиш у неї. — А він менї: — Сирітським добром забагатїти хочеш, Парасю? — А я йому довожу, що все одно — куплять люди. — Та не ми!... — Бачу, що йому слухати теє чогось гірко, я й змовчала собі... Нї, тїточко, я його слухала, та се вже менї таке шастє!

IX.

А тут саме він увійшов у хату. Зняв шапку, привитав ся, а сам гордий та похмурий.

— Змерз! — каже.

Як схопить ся Парася!... Дмухає на огонь і кожух його струшує і вєть ся, як горлиця, коло його.

А він — такий хороший, я й не бачила його, здаєть ся, таким, — простяг, гріє руки над поломям червоним. А як Парася навернеть ся на його очи горді та смутні, одвертає од неї очи...

Хотїла я щось порадити, сказати, та не сказала нїчого, пішла собі до дому.

І скільки вже я раз хотїла до них піти, та як згадаю — не піду. Як згадаю, що стояв він гордий та спокійний такий, матїнко!... Нї, не піду! Вже не поможе!

Панська воля.

I.

Старий Якименко оженив сина, та таку-то вже невісточку собі взяв, що й не сказати! Білолиця, гарна і весела, а прудка, як зайчик: і в хаті і на дворі веть ся, порядкує, господарює, і співає, й сьміеть ся, аж геть чутно її голосок дзвенячий. Аби на сьвіт благословилось, уже вона й прокинулась, як рання пташка, і клопочеть ся й бігає. І свекру догодить — вслужить, і чоловіка пожалує, і діло в неї не стоїть — зроблене все. Живуть щасливо, любенько; старий, на їх глядячи, тільки Бога милосердного дякує.

Одно й журило їх, що діток Господь не дає. Вона, було, як де попаде чужу дитинку, то вже й цілує, і милує, а сама зітхне тяжко. Аж ось послав їм Господь, — уродилась дівчинка. Так-то вже кохає та пестить Горпина свою первістку, і з рук не спускає; аби прокинулось, аби поворухнулось — уже вона

й коло колиски: і хрестить, і цілує, і колише, й співає над нею. На панщину поженуть — дитинку з собою несе, та вже й мостить ся там з нею; сама робить, а око біжить до дитинки.

Ото було молодиці й жартують: — А що — кажуть, — ваша дочка, Горпино?

Вона й почне: — Та вже всьміхаєть ся, сестриці голубоньки, і рученята до мене простягає; вже знає мене; ні до кого не йде, тільки до мене. Свекор бубликом манив — не хоче! І в долонечки вже плеще! Вийду я з хати та зза дверий і дивлюсь, а воно й водить оченятами — шукає мене!

— Розумна, розумна зросла! — кажуть. — Готуй лишень посаг та рушники: хутко й сватати-муть!

А дівчинка, справді, як та квіточка розпукуєть ся; таке славне дитяточко, веселе й здоровеньке, на пречудо!

II.

Тут умер наш пан; почав молодий господарювати. І старий був недобрий, а сей такий лихий, що нехай Господь боронить! Так людий жене — гірш, як тих волів. Отсе три дні панські одбудем, а четвертий за подушне, пятниця й субота якісь толочні повидумували. А яка толока? Не то страви, тай хліба не дають.

День при дни, день при дни робимо. Перше все сподівались: молодий пан буде добрий, тай діждали собі доброго! Він був не дуже багатий, а жити пишно, у роскоші великій хотілось, по-панськи! Що йому до того, що люди було на ниві падають? Він собі то коней заведе таких, що як змії, то коляску купить новеньку, то у місто поїде — там втратить ся. А нам іще було кажуть сусїдні панки (вони находять часто з чужими людьми в розмову, а своє, то бють так, як і великі пани, — аби рука досягла); то й кажуть було: — Десь у вас тепереньки пан добрий дуже! Так говорить, що аж лихо! Що мужиків треба і наук учити, і жалувати, і не знать-що! Десь його мудро дуже навчено!

А се справдї — перше говорив, що й хати нові поставлю у три віконця, а потім, то й старі розвалились! Може його й на добре вчено, та, мабуть, панську істоту не переробиш!

Все село, як за стїну засунулось: такі смутні всї, що сумно й глянуть! Тільки Горпина трохи веселенька, тїшить ся малою донечкою, то й про громадське лихо забуває. Та не минула і її лиха година! Занедужала дитинка, кричить, плаче. Горпина й сама плаче над нею, та нїчого не врадить. Бігав старий свекор до лїкарки — нема дома, та навіть

і з молодиць нема нікого; всї на панщині. Далї й за Горпиною прийшли: — Чому не йдеш?

— В мене дитина не здужає, — каже вона, плачучи.

— Панови треба роботи, а про твою дитину байдуже.

Мусїла йти. Узяла дитину, обгорнула тай пішла.

А воно, біднесеньке, кричить та кричить. Дійшли, пан стрічає сам, такий гнївний, — крий Мати Божа! Почав словами картати, а дитиночка на руках так і пручаєть ся — кричить. Пан іще гірш розгнївав ся: — Геть ту дитину, — гукнув, — геть! треба менї робити, а не з дитиною панькатись!

Звелїв десятнику до дому однести.

— Ой, паночку, голубчику! — благає його Горпина плачуща, — нехай же я хоч однесу сама! Паночку мій, будьте милостиві! се моя дитинка єдина!

— Неси, неси, — каже на десятника, — а ти роби дїло, коли не хочеш кари здобути.

Понесли дитинку полем. Іще довго Горпина чула дитячий плач, жалкий та болезний; далї все тихше, а там і зовсїм стихло.

III.

Як вже вона там робила сей день, — у вечері прибігла до дому, аж дух їй захвати-

ло: — Дитинко моя! донечко! Чи ви-ж доглядали її, батеньку? Скажіть же бо, що й як?

— Та годі побиватись, дочко, — каже старий свекор, — дякувати Господеви, втихло трохи.

Та не на довго: в ночи прокинулось ізнов, та ще гірш страждає, аж горить. Радилась Горпина з бабами — нічого не врадили, нічого не помогло ся. А тут день уже нахопляєть ся, треба на панщину йти. Згадала Горпина, що чула колись, як дитина не спить, то настояти макові головки на молоці, тай дать випити. Так вона й зробила. — Нехай хоч воно одпочине — не мучить ся, — думає. Як дала їй, дитина зараз і втихла, засипати почала, та так кріпко заснула — і не здрігнулась, як крикнув десятник на ввесь голос: — На панщину!

Положила Горпина дочку в колисці, перехрестила тай пішла, плачучи.

Як там її лаяли, як на неї сварились — і не слухає, аби їй до вечора діждати: Перемучилась день. От сонечко вже за синю гору запало, от уже й вечір. Біжить вона до дому, біжить... Убігла в хату: тихо й темно. Вона до колиски, за дитину, — дитина холодна лежить: не ворухнеть ся, не дише.

IV.

— Тату! — скричала.

— А чого, дочко, мене лякаєш? Я був задрімав. Мала спить і досі.

Горпина й слова не промовить, обхопила дочку руками та наче й замерла. Старий ізнов задрімав. — Сьвітла! сьвітла дайте! — крикнула, — тату! сьвітла!

Старий викресав багаття.— Що се з нею подіяло ся? — думає, та як засьвітив, глянув, так і прикипів на місци. Стоїть серед хати Горпина, аж почорніла, і страшно дивить ся, а на руках у неї мертва дитина.

— Дочко, — промовив старий, — дочко!

— А що, — одмовляє, — бач, як помогло ся! Затихла моя дитина — не кричить! — А далї як заплаче, як затужить, — де ті й сльози брали ся! Так і ллють ся струменем.

Почули люди, прибігли, говорять до неї, вмовляють. Вона мов і не чує і не одірвуть од дитинки. Чоловік ходить сам як не при собі; свекор аж занедужав.

Стали похорон ладити. От уже й домовинку принесли новеньку, всипали квітками пахучими, то зіллєм.

— Горпино, — кажуть, — дай дитину.

Не дала. Сама обмила її й положила. Час уже й нести, а вона стоїть — дивить ся. Люди до її говорять — не чує, не слухає.

Одвели якось, узяли й понесли. Глянула вона тодї вперше округи, перехрестилась і собі пішла. Куди люди ступлять, туди й вона слїдком за ними, за тою домовинкою; іде, слова

не промовить. І в церкві достояла мов спокійна, та як стали ховати, Боже мій милий! так і кинулась за дитям у яму. Ледви вхопили її та принесли до дому, мов неживу.

Хорувала вона тяжко тижнів зо три. Якось Господь помилував, вернув здоровля, та розум не вернувсь! Така вона стала якась — не при умі. Цілісінький день ходить мовчки, та городній мак збирає; а спитати — на що? — А се — каже, — для моєї дитинки. — В зимку, то все плаче: — Нема маківок! Чим мені донечку ратувати?

Аби почала перша маківочка бреніти, вже й угледить і зараз вирве й любує ся нею, не натішить ся. То ще діло робить, пораєть ся, а тільки зацьвітуть маки в городах, вона й хату покине і не вийде з тих маків. Ідеш по-над городами, то й бачиш: сидить між повними маківками в білій сорочці, гарно убрана, у намисті, й сама ще молоденька, — тільки, як роса біла; сидить та перекидаєть ся маківочками, і всьміхаєть ся, як дитина... А маки процьвітають, і білим, і сивим, і червоним квітом повно.

Максим Грімач.

I.

Не за вас се діялось, — давно колись, як панувала на Вкраїні в двійці Польща і Московщина. Московщина обладувала Україною сьогобочною. Застави хоч і стояли, та не густо; сторожа не пильнувала так, як тепер по Збручеви, чи що; то Дніпром ручійші людці перевозили всяке добро, не оплачуючу: шовки, оксаміти, парчі-сутозлоті, пахучі шафрани й крами дорогі, в барильцях щире золото і срібло.

Саме проти Черкас, нижче Домонтова, сидів хутором над Дніпром Максим Грімач, то сей і довгенько кохав ся в тому. Такий то багатир! Ходив у жупанах та в сапянцях та в атласах. І хороший був: повновидий, чорнобривий, чорноусий, а веселий, а жартовливий! Було, як вийде в неділю поміж люде, то так його і обступлять. Дуже його любили.

— От, — каже було хто з громади, — ти, брате Максиме, зовсім у пана вбрав ся!

— Еге-ж, братіку, вбрав ся! Вбирайтесь лишень і ви, добрі люде! Добре панам жити, кат їх не взяв! Уже тепер годї за вас підставляти шию, годї! Буду їсти та пити, та хороше ходити, — звісно, так, як панови вельможному годить ся.

А такий був: нехай тільки станеть ся кому з нашого села пригода — головою ляже, а виратує; нехай зачепить хто чужий, то й не збудеть ся лиха: налетить, як той вихор нагальний, до щенту викорчує. Колись шляхтич да запяв козаче поле, то він і хату його спалив і попел розвіяв і самого протурив за Днїпро. Коли жив, то може й доси памятає, які нагайки-дротянки плели ся в пана Максима Грімача.

Був Максим удовець, мав дві дочки. Одна — Катрею звали — вже дївчина доросла, а хороша та пишна, як королївна; друга — Тетяна, так собі, підлїток, невеличка; звиваєть ся було в дворі, або в віконце виглядає, як ясочка. Жили вони в батька у роскошах.

Ото було, як о півночи, то й пливуть човни Днїпром, тай пристають під старою вербою; а пан Максим їх веде до сьвітлиці тай приймає що треба. Забулось, як на імя того пана, що пересилав йому човнами все те добро. Він держав ся в камяній печері поміж горами,

над Дніпром і ніхто про те не знав, крім купки вірних козаків.

II.

Найчастійше припливав молодий козак Семен, уродливий парубок, хисткий, як очеретина, сьмілий, як сокіл, — і щиро покохала його наша гордовита Катря.

Сватають її багаті люде й хорошого роду, — один і другий і третій. — Не хочу, не піду!

— Слухай, дочко! — Каже Максим, — багацько ти гордуєш, рибочко! Сватають тебе перші люде в селї, парубки все молоді й хороші, — чому не йдеш?

— Менї байдуже, що вони молоді і хороші, коли моє серце не до їх горнеть ся.

— А до кого-ж, доню? Слухай лишень, моя дитино: я тебе не буду за їх силувати, тай за бурлаку не віддам, нехай він хоч і місяця з неба схопить. Не оддам, дочко! Як тобі кажу, так і буде. Слово в мене батьківське кріпке, сама знаєш!

— Знаю, таточку! А якого-б ви собі зятя бажали?

– Вільного козака, дочко, щоб сам собі паном був, нікому не кланявсь, — от якого!

— А як буде сам собі пан?

— Тодї з Богом!

— Ну, я буду дожидати.

— Дожидай, моє серце, не бороню. Хто-ж він такий? Я щось примітив...

— На що вам знати, таточку! Нехай перше визволить ся, тоді й знатимете.

— Добре, моя люба дитино, нехай!

Як почув Семен то й каже: — Що-ж робити, Катре моя кохана! Треба ждати! Я в свого пана вже третій рік добуваю, останній. Як послужить доля, то сього року буде велика здобич. Отаман мене не скривдить: чоловік він шановний. Подякую йому за хліб, за сіль, наглежу де хуторок красний, тай поклонюсь тоді твоєму батькови... Тільки люби мене вірно, моя дївчино!

Ждуть наші голубята. Не плаває — літа Семен Днїпром, тільки човен синю хвилю розбиває.

Ладять ся козаки в дорогу, Семен із ними. Виряжають ся козаки на здобуток.

— Соколе мій, козаче! — Каже Катря, пригортаючись до його, — коли-ж ти вернеш ся? чи хутко?

— Хутко, моя рибчино, хутко! Зацьвіте перша вишня у твоєму садочку, закує сива зозуля — я припливу до тебе, припливу не наймитом — вільним козаком, Катре!

Рушали козаки в осени, казали дожидати на весну.

III.

Сидить Катря в сьвітлиці, вишивае шовком рукави та рушники та все в віконце поглядае: чи крутить завірюха, чи вже сніг тане, чи хутко то теплом повіне.

Скресла крига, пройшла. Шумить Дніпро, сивіє й чорніє і плескає в береги; розвиваєть ся верба, зеленіють очерети. Весела наша Катря ходить собі та поглядає.

Зацьвіли вишні, прокувала сива зозуля. Красно в садочку! Послав ся зелений барвінок, голубо зацвив; червоніє зірка; повив ся горобиний горошок; вовча ступа попустила широке листе; цьвіте-процьвітає мак повний — і сивий, і білий, і червоний; роскинувсь по землі синій ряст; розрослась зелена рута. Поміж тим квітом — сама, як найкращий квіт, — похожає Катря, похожає та з синього Дніпра ясних очей не зводить; а тільки зійде місяць та посипле іскорцями у темну воду, Катря вже й під старою вербою в березі. Пильно дивить ся вона, придивляєть ся, чи не пливе хибкий човен, чи не править тим човном ставний та любий козак.

Минає тиждень минає й другий... Якось сидить вона під вербою, а ніч зорешлива та тиха; тільки соловейко свище та гуде Дніпро. І замиготіло щось оддалік, ніби чорна чаєчка...

близче... Се човен! Летить, мов на вітрових крилах. Вона аж рученьки до його простягла... Який же то козак правив човном?... Се не Семен... От уже він і коло берега, схилив ся на весельце, свиснув в раз і другий... З хати вийшов батько. Катря припала за вербою.

Вийшов старий Грімач тай питає: — Які вістки?

— Лихо, пане Максиме, — каже козак, — лихо!

— А що там таке?

— Позавчора перед бурею, о півночи, горіла береза (а козаки, було, як треба дать звістку, що йдуть, то й запалять березу, або друге яке дерево над Дніпром); от ми примічали та вчора й виїхали на зустріч... Нема нікого... тільки Дніпро потрощені човни носить...

— А велика була буря?

— Я й з роду такої не бачив! Дуби так з кореня й вивертає; дощ комиші позсікав, як шаблею; Дніпро — аж пісок зо дна викидає... ніч темна-темна, тільки блискавка блискає. А як грім гримне, то наче всі гори наддніпрянські луснуть.

— І ніякої чутки?

— Нема чутки, пане Максиме! Ми вже міркували, тай отаман з нами розсудив, що всі наші хлиснули Дніпрової хвилі...

— А жваві були хлопці, брате! О, жваві хлопці!... Ну, ходім до хати.

— Тепер уже вільний козак мій жених, тату! Вільного собі зятя діждали!

Старий — зирк! се його Катря стоїть проти місяця, біла-біла!

— Господь Бог із тобою, моя дитино! — крикнув він, ухопивши її за холодну руку.

Вона глянула йому в вічи, визволила руку і пішла, не промовила й словечка.

IV.

Повів він козака у сьвітлицю, пошанував, випровадив тай знову до дочки.

Вона сидить у садочку та вінок плете з червоного та білого маку, зеленим барвінком перевиває. А сонце саме сходить зза Дніпрової кручі.

— Дитино моя, Катрусю! — каже старий, сидючи коло неї, — послав тобі Господь велику тугу на серце... Зведи-ж бо головку, доню, та глянь на старого батька!

Вона ізвела головку, глянула на його.

— О, доню! Яка-ж ти стара стала!

— Ні, тату, я ще молоденька, — зітхнула вона тай знов за вінок.

Як уже він її розважав, як умовляв, а вона знай плете свого вінка і словечка йому не миркне.

Пішов старий, покликав меншу дочку: — Тетянко! Іди, моя рибко, до сестриці: вона у великій печали, — розважатимеш її!

— А що там? А де ж вона?

Прибігла в садочок: — Сестрице! Катрусю сердечко! Чого ви сумуєте? От уже й літечко на дворі... — А сама обхопила її за шию ручечками.

— Сестричко моя малая! Щебетушечко моя нерозумна! — жалує Катря малу.

— О, да який же вінок ваш красний, сестро! Да який же красний! Сестронько любонько, коли-ж ви його візьмете?

— В вечері візьму...

Повісила вінка над водою тай гуляє по садку, водячи сестричку за ручку; а ся щебече собі.

Кличе батько обідати. Прийшла й сіла кінець стола; своїми білими руками меду батькови наливала й розмовляла. Тільки, як старий не заходив, нічого не говорила про себе.

У вечері ввійшла до батька і поцілювала його в руку. Старий схопив її за голову: — Катре, дочко моя нещаслива! Нехай тебе Мати Божа помилує!

І малу сестру прийшла обняла і пригорнула до серця.

Вийшла знов у садочок. Так то гарно убралась! Сорочка тоненька й плахта шовкова

пояс — сріблом цьвіткований, черевички високі; дрібно-дрібнесенько русу косу заплела і золотий перстень блищить на правій руці.

Прийшла над воду і зняла свого вінка, що сплела ранком, зняла тай каже: — Не зівяв ти, мій маковий вінку! — і наложила той вінок собі на голівку. А на самому березї верба — аж геть попустила віти на воду. Вона й сїла коло вербового кореня дуплинастого, схилила головку на білу ручку; взяли її думки та гадки. Там, під кучерявою вербою, і осьвітив її місяць — хорошу і смутну, у маковому вінку.

Як заіскрив ся місяць у воді. — „Вже ясний місяць зійшов“ — каже (а то, було, як любились з Семеном, місяць зійде -- він і пливе до неї), тай ступила на вербову віть... Зійшла, як на хибку кладку, поглянула на всї сторони тай кинулась на самий глиб...

V.

У ранці гомін та трівога по двору. Тетянка плаче, старий Грімач без шапки ходить, розхрістаний, та все питає: — де моя Катря? Де моя дитина люба?

Кинулись до води — тільки вінок маковий плавае, кружить...

Зачинив ся старий Грімач; аж пять років

не виходив за свої ворота. Одцурав ся й отамана і здобичи. Посивів, як той голуб сивий.

Дав Господь дождати другої дочки видання. Висока та ставна, та чорнобрива! Висватали її хороші люде, — сотник молодий і на лиці дуже гарний. Бучне весілє справили: од її двору аж до церкви червоною китайкою вислали; срібними кубками гостей частували. Да й понаходило їх чимало: в хаті і на дворі і коло брами — аж усю улицю вдовж закрасили! Цілий тиждень гуляли.

По весіллї поблагословив старий молодят, випровадив на господу... Сумно старому Максимови самому в хаті; глянув тоді на Дніпро тай згадав старшу дочку, а сльози йому на сивий вус покотились...

— Катре! Катре! Дитино моя хороша! Загубив я твій вік молоденький!...

Отець Андрій.

(Знай, ляше!)

I.

„Ох, Боже мій, Боже, що та любов може!“ як то у пісні співають.

У нашому селі був чоловік Петро Самійленко. Він мені й родич доводив ся. Чоловік був дуже добрий, до своїх щирий, з роду віку нікого не скривдив. А веселий був! Як коли в празник зберуть ся люде до хати, почне він точить: як Жид на війну їхав, або як копитан зорі лічив, або про ляхів. От, ляхів тільки не любив дуже: і в вічі ляхови не подивить ся. Якось зморщить ся, да все чмихає, або чхає. Пан наш, економ, і питавсь таки його: — Що се тобі, Самійленку, таке? — А він йому: — Таку, пане, натуру маю: аби побачив такого пана, як ви, зараз і чхати. Мабуть, якась вража відьма так мені починила, як ще маленьким був. — Отсе, бувало, як ідуть пізно люде по селу та регочуть ся, то хоч і не питай — од

Самійленка. Жінку він мав добру, роботящу; діточок Бог дав тільки дівчинку Оксану. Росла вона, як утя на воді і пещена була така, бо сказано — єдиначка. Іде мати на город, або до сусіди — і Оксана за нею, як клубочок, котить ся. Треба старому в поле — дочка вяжеть ся за татом. Цокотуха така, весела, як рибка, а проте розумне і слухняне дитятко.

II.

Зрівнялось їй дванацять годочків; помер старий Самійленко, нехай царствує! Дуже зажурив він жінку! Хоч вони й заможненькі були, мали хату гарну і худобу, та все без його зостались як сироти.

Прихожу до їх — дочка в садку, мов та зозулька кує, стара журить ся, поглядає по дворі тай каже: — Голубонько моя! Неначе мені сьвіт завязаний! Сумно мені, нудно мені! Велика моя туга!

— На те воля, божа, моя любко! — кажу я. — Плачем лиха не поправите. У вас дочка росте.

Вона тоді й каже: — Перед смертю Петро казав мені, що під старою черешнею, в садку, він срібні гроші закопав. — Нехай, — каже, — нашій Оксані буде; і не викопуй їх, жінко, бо вражих ляхів не встережеш ся. Або отцю Андрію оддайте.

Ми зараз таки й пішли викопувати ті гроші. І справді знайшли глечик, височенький собі, повен грошей, а гроші все срібні, все карбованці. Полічили тай однесли до отця Андрія.

III.

Хутко по тих часах і мій чоловік помер. Пішла я на заробітки в город; стала в одних панів за наймичку. Була я там чотири роки, і добре менї було, поки панич не оженив ся. Узяв він молоденьку панночку і на личко дуже гарну. Вона зараз усе перевернула по своєму; нічим їй не вгодиш. — Ти говориш не так! На тобі хустка погана! Та надінь сукню! Яку отсе одежину почепила! — А я, як і тепер, у плахті і в запасці. І стару паню почне муштрувати було з самого ранку: — Що се ви, мамонько, без чіпчика вийшли? — Хтож то видав! Отсе, як мужичка, ходите! — Стара ввійде собі в хату до мене, або в садок заберуть ся, та плаче-плаче! Покинула я їх, пішла в своє село.

Як побачила я Оксану, аж рученьками сплеснула. Вигналась висока дівчина, ставна, хороша; коса їй аж до пояса; а така ласкава, привітна, ввічлива!

А що хлопці дуріли! Яка вона молоде-

сенька, а вже свати не переводились у хаті. І хороші все люде сватали, багаті — не хотіла.

Полюбив ся їй один парубок, Тиміш Кряж. Він був не панський, казенний. Кохав і він її дуже. Де буде одно і друге туди біжить. На вечорницях, на улиці — все в парі, як ті голубята. Дожидали вони осени, думали вже побратись. Вже й барвінку на вінок набрали і рушники наготовили. І такі веселі були, щасливі! Любо було й подивить ся, помість сам одмолодієш.

IV.

Отже не думали, не гадали — накинулось лихо; побачив Оксану наш пан оконом, тай увязав ся за бідною дївчиною. Нема їй стежки вільної: і улицею не перейде, щоб він не догнав та не почав підмовляти... Далї велїв її силоміць узяти до покоїв.

По селу, неначе хмара найшла — зашуміло. Громада зібралась, як ніч, сумна; молодиці кричать, плачуть; а мати — як нежива ходить. Радились цїлий ранок. Положили, щоб Оксану одбити в ляха того-ж самого вечора.

Тиміш зібрав парубків: — Братїки мої, товариші милі, поможіть менї! — Засїли вони недалеко панських будинок, за могилою, а як смеркло, прикрались під самі вікна; дивлять ся — стоїть Оксана і рученьки опустила, біла,

як смерть, а пан економ узяв ся в боки і сьміється ся і заговорює, далї за руку її... Вона як ухопила столик, що тут стояв, підняла над ним та так подивилась сумно, що, хлопцї кажуть, аж нам серце похолонуло. Пан економ погримав і вийшов, а Оксану знов замкнув. Парубки наші кинулись, тільки дзвенїло скло в вікнах, вскочили в ту кімнатку, вхопили Оксану тай помчали до отця Андрія.

V.

Я тодї служила в його за наймичку. Він удовець старий-старий; борода довга, біла, як молоко. Сидїв він, читав Сьвяте Письмо, сьвічечка горіла, як убігли хлопцї з Оксаною. Він устав та: — Боже благий! Боже мій милостивий! — каже, — де Твоя правда в сьвітї? Дїти мої любі! Звінчаю я вас; ідїть до церкви.

Повів їх тай звінчав зараз. Поблагословив і казав не боятись нїчого! — Я сам буду одказ держати!

А парубки тії — сказано, вітер у головї, молодь — видрали десь музики і повели молодих по селу, гукаючи, співаючи; пішли танцї, ретіг... Цїлу ніч гуляли і молодих од себе не пускають; оступили їх, як військом.. Ранком одвели до Тимошевого батька, а самі розійшлись на панщину, як і не було їх.

VI.

За Оксаною, як її викрали, то зараз пан збігав ся, кричав і бивсь у дворі дуже, — да за ворота не вийшов; іще казав замкнути їх і сторожу поставив.

Як дознав ся-ж, що Оксана вже звінчана — мало слуги з сьвіту не зігнав і ус собі обірвав з серця; о людей, то дуже обіжав. Побіг до отця Андрія, як з гіллї зірвавсь; дверима стукає, грюкає, ногами тупоче — так храбрує!

Отець Андрій вийшов до його. Він зараз і крикнув...

Отець Андрій підняв руку та йому: — Бушувати в моїй хатї не годить ся. Я старий чоловік і служу Господеви; утихомиртесь!

Той і стихнув до-разу.

— Хотїли ви бідну дївчину погубити... Чи в вас же не було сестри, або мати рідної? Схаменїть ся! Бог не попустив великого гріха, так ви метнулись тодї старого чоловіка обижати! А любите, як люди величають добрим чоловіком. Горе вам! Не обижайте бідних людий! Я сього не подощу, поки жив. Я найду суд і розправу! Ідїть собі з Богом!

Панок наш верть за двері, як опарений. З того часу і будинки отця Андрія обминає.

Два сини.

I.

Чоловік умер, двоє діток менї покинув, два сини. Треба менї заробляти, треба своїх діток годувати. Не справлюсь сама. Те продала, те продала — усе попродала. Важко нам убогим своє добро збувати, що воно в нас кровю обкипіло!

Збула... клопочу ся, бідкаю ся з ночи до ночи. Ніколи гаразд і діточками втїшатись... А дітки ростуть, уже й вють ся коло мене і щебечуть, мої соловейки.

II.

Андрійко був у мене повновидий, ясноокий, кучерявий; веселий був хлопчик, жвавий. Було за день добре менї впечеть ся своєю пустотою, а ще лучче розважить. І посварюсь і поцїлую його. Він був старшенький.

А що вже Василько — тихий, сумирний: і в хатї не чуть і на дворі не видно. Був якийсь

задумливий з малку: Чи те, що він у таку тяжку годину народив ся, хутенько після мого чоловіка, чи таку вдачу йому Бог дав.

Андрійко село обіжить, — вернеть ся червоний, сьміючи ся, пустуючи; а сей гледи, під хатою де небудь сидітиме: землею пересипаєть ся, або зілля всякі вишукує; розкопує щось — хробачка вигребе, або метелика вловить, — дивить ся, думає... Гукне Андрій він увесь іздригнеть ся. А коли, то було ляже в садку, та цілісінький день і пролежить нерухомо, мов прислухаєть ся до чого.

— Що се задумав ся, сину? — спитаю.

— Який сей сьвіт великий, нене!

— Ще хлопям був, приземком, а всї вже зілля знав: і як зветь ся і де й коли процьвітає і яким цьвітом; і коли пташки у вирей одлітають і коли прилїтають з вирею — усе він теє знав.

— Се йому так Бог дав! — було менї кажуть люди. — Нехайте його, — се йому Бог дав!

III.

Ото було тими вечорами довгими осїнними, як вже стомить мене робота, заберу обойко до себе на колїна, та почну на добрий розум навчати; як вмію, так і навчаю... Розказую їм і про те і про друге — толкую ся

з ними. Отже, мій Андрійко хутко і заскучає; так він і варить ся: очи собі тре і позїхає і зітха. „Пустїть вже, мамо!“ — просить ся. А скоро пустив, чого не згадає! І гомонить і пустує, поки й сон зможе. А Василько буде хоч цїлечку ніч тую довгу ізо мною сидїти, мене слухаючи та менї в очи пильнесенько дивлячись. Поснемо. В ночі прокинеш ся — не спить Василько мій.

— Сину! Чому не спиш?

— Так... Не хочу!... Чого, мамо, ніч темна — невидна?

— Так Бог дав, дитино, що темно у ночі... Спи! — кажу йому, — спи!

Він і змовкне... Тільки довго ще неспокійно ворочаєть ся.

Було, як місяць в віконечко засьвітить, Василько дивить ся, очей не зводячи. А я од людей чула, що недобре, як на сонних дїтей місяць сипле проміннєм, — то й укриваю було їх і наказую Василькови: „Не дивись, Василечку, на місяць — не годить ся!“ Він і зітхне... То вже в ряди-годи упаде така нічка, щоб він спочив тихим духом, — або зовсїм нема йому сну, або-ж сни неспокійні снять ся.

Андрійко не такий. Уже зоря занялась, вже й сонечко зійшло, а він міцним сном висипаєть ся, розкидав ся-розгорів ся... Як його з вечора трудно упорхати, так і піднять у ран-

ції. А прокинув ся він, мій пустунчик, — і гуком його в хаті аж сохи движать! Ну бігать, гомоніть, гайнувати, аж усе піде жужмом! А само таке радеє, веселе, миле!... Да то вже хоч жалко, не жалко, а треба впинить: і постраxаєш було і покрикнеш на його...

Василько меншенький, а навчає старшого брата. Андрійко скорий був, палкий, як іскра, — то було тричі на день і більш посварить ся з дітьми на улиці, а то й побєть ся за яку пустоту.

— Андрійку! — каже тоді Василь, — а що ти невеселий?

— Бивсь, от що!

— Ото-то й бачиш, Андрійку, що за твою пустоту тобі й не минулось; а як би ти не заводивсь, то й не смуткував би тепер і не стидно-б було, що тебе попобито!

А Андрійко йому своє:

— І так сидіть нудно!

Та знов югне з хати — і слїд загув!...

Тихий був Василько, розсудливий. Хто його й на розум добрий наставляв, Господь иого знає! Чи піде було, чи не піде до товариша, вже й повернувсь, вже й дома: не засидить ся, не заграєть ся ніде. Так і зріс на самоті сам із собою. Не говіркий був, не сьмішливий. У кого вже він вдав ся такий!

Андрійко, то всїх дївчат на селї знає. Ро-

бить і діло, щирим серцем робить, а годинку урве собі на гуляннє парубоцьке! Сей же, як до чого став, — і очей не зведе і думки ні на що не зверне — уся душа його в роботї.

IV.

Дїти мої, дїти мої!

Пройшла в нас чутка — некрутчина сього року буде. Як я почула, наче мене холодом обняло.

Поглянула на своїх парубків — що то за хороші, за молоді, Боже мій добрий!

Одного ранку — бодай такого нїхто не оглядав! — сказано менї, що на черзї Андрійко у некрути...

Збираю останнє, споряжаю його... Яково то свою дитину на лихо, на біду виряжать! — Хто того не знає, нехай же мене спитає!... А він, то на моїх очах вже привяв... Де той погляд молодецький, де той всьміх веселий!

Чи менї-ж те оповідати, що не одная ненька стара хлопцеві серденько слїзми вялила. Плакали і молоді очи за ним, за його гарною вродою! Любо він піснї виспівує було ясними зорями. Голос його по усьому селу розлягаєть ся. Отже й виспівав собі дївчину любу та гарну. Лїтньої пори, тихими та теплими ночами лежу було довго без сну, — думаю та горую і чую було розмову їх тиху та любу... Сподї-

валась я невісточку, як ластівочки, собі на втіху... Пішла моя сподіванка за некрутами!...

V.

Казано в середу везти новобранців по обіді. Сижу я та дожидаю тії години, — коли вбігає мій Василько задиханий, блідий і за ним два чоловіки в хату.

— Пані-матко! Спорядіть обох: пан звелів і Василя брати.

Я віру не йму їм.

— Не буде сього! — таки на їх кажу. — Аже-ж пан сам людина божа!

— Ні, мамо, — промовить Василь, — так воно дійсне єсть, як вони тобі сказали!...

І всї мене вмовляють, а в мене серце наче замерло і чую, що говорять і бачу їх, а до серця нїщо менї не доходить.

VI.

Виїзджали три тройки. Усе новобранці. За ними рід іде, провожає. Сїла й я між своїми синами, їду. Шлях мигтить; гаї та поля на очи набігають...

І так менї стало ся, наче я дитина мала: не розумію нїчого, не знаю не памятаю. Тільки як гляну на дїтей, то страшно стане.

Приїхали до прийому, повели їх, а ми стоїмо, ждемо. Мене мов сон хилить, та бу-

дять мене — хто плачем, хто риданнєм. Перших вивели моїх... Господи, Боже мій! Ти-ж у нас великий, ти-ж милостивий! Лучче-б я у землю поховала їх обох!...

VII.

Привели мене у темну якусь хатину — землянка, чи льох, чи що воно таке, не скажу. Якийсь москаль сидить: головач, розкошланий, невмиваний, під щотиною увесь, як іжак. Се буде їх старший дядько...

Кланяюсь, прошу! — Не оставте ласкою вашою, добродію, і моїх синів!

Даю йому, що змоглась, грошенят, ато полотна і на діток де що...

— Не журись, старушка! — прохрипів, — трошки ваші сини поскучають — без того не можна в сьвіті, а там злюбить ся — молодці будуть, от як і я, приміром кажучи!

Поглянула я тоді з пильна на його: червоний, обдутий якийсь він, очи в його якось померхли... Боже-ж мій!... А мої сини, мої голуби сизі! Що у їх душа тепереньки сьвята і погляд ясний і любі обличчя квіткою процьвітають!...

VIII.

Попрощали ся. Провели мене діти за місто...

От іще й досі, як вибереть ся літом день

гаряччий, душний, то й згадаю собі те прощаннє наше: от, ідемо містом... позачинювані будинки, запиняні вікна скрізь; за містом соснина темна, далека заступила шлях пiскoватий; суне перед очима по піску рипливий віз, на небі сонце пекуче...

IX.

Зосталась я сама-самісінька, недугуючи. Ні сну менї, нї одпочинку. Роблю через силу, нїчого не знаю, не чую...

Минає рік і другий і пятий...

Обняла мене мов хмара чорна; тільки й сьвітять ся менї, як дві зіроньки темної ночі: то дїтоньки мої!

По Різдві, сижу я одного вечора, так вже у пізнї лягови, пряду... На дворі завирюха, аж у вікна бє і сьвітло мигтить...

Коли — стук-стук! Одчиняю — Василь!

— Василечку, синочку мій! А Андрійко де?

— Нема вже, мамо, Андрія! Лїг Андрій, мамо, тай не встане вже!...

А я наче знала: я його що дня в Бога, що ночі оплакала!... А жити-б такому, та жити! На виріст і на силу й на личко у батька удавсь: отже за батьком і на той сьвіт погнав ся!...

— Зстаріли ви, ненько!... Як вам тут жило ся? Нужди приняли?...

— А так мені жило ся : . устаю -- плачу і лягаю — плачу, так мені жило ся!

— Я, мамо, до вас умирати прийшов!...

Придивлююсь до його, лишенько моє!... Воно й молоде, та вже надломлене!...

— Синочку мій! Бодай би я не діждала твого слова почути!

Отже то щира правда була, що він сказав.

Тане й тане мій Василько, як сьвічка. Полежав, похирів — та на весні й переставив ся. Де йому й жити було! Воно й росло так, аби слава, а тії виправки та походи силу з його усю вибрали...

— Не на те народивсь, моя мати, щоб мені людей на війні тратити! — було каже. — Не для таких, як я, війна і войовник з мене не жвавий!

Як вже в тяжкому недузї лежав, то все, було, дума та дума собі.

— О, Боже, Боже! — заговорить, — який у тебе сьвіт красний! А я й не наживсь у сьвіті, а я й не навчив ся, я й не знаю нічого!...

І в останню годину промовив:

— Не жив я, мамо, на сьвіті, тільки збирав ся жити!...

Молоде, то як косою скосило... А я зостала ся...

X.

Тільки мені й потїхи, що коли приснять ся мої дітки. Та все снять ся вони маленькими, а парубками ніколи не приснять ся.

І як живії вони стоять перед душею моєю: Андрійко веселий, кучерявий, ніби до хати бігає та гомонить, а в хаті ясно-ясно! Василько над квітками та зіллями сидить, задумав ся...

Прокинусь — пусто! Робота дожидає; треба жити, треба діло робити, треба терпіти горенько...

Живу... Дивлюсь, як хата валить ся; чую, що й сама я пилом припадаю, — якось туманію, паче жива в землю вхожу.

Данило Гурч.

I.

Козаче село Глибове при самому Дніпрі, та облягли його височенні гори. Їхатимеш, то шлях тобі звиваєть ся бором густим таким, що й не проглянути, тільки над тобою сьвіт божий, округи імла пахуча; здалека щось гучить-гучить; коли, от, опахнув сьвіженький вітерець — і засиніє старий Дніпро поміж зелених комишів та червоного верболозу і повстають круті сиві гори. Тут і село як раз. Біліють хати, цвитуть городи. От мурована церква з високою дзвіницею, давня дуже; мур аж зазеленів! Вимощений цвинтар проріс травою.

Само за церквою стояла собі колись хата славна і садок і город при їй був добрий. Жив у тій хаті Охрім Поліщук із жінкою. Вона була здалека взята і така вже хороша, чорнобрива, а горда та пишна — Мати Божа! Іде було собі — як мальована: очи у землю спущені і не дивить ся.

Перво вони дуже багаті були. Що є найкраще намисто, або очіпок, або що, то вже Івга собі почепить. Мали всякого добра що й не злічити. Та не довго роскошували. Охрім був чоловік такий добрячий: аби кого побачив у біді, зараз виратує, хоч там як утратить ся. Розпозичав гроші то тому, то иньшому, ще до того й погуляти любив, тай не схаменув ся, як подвірє спустїло і ковані скринї спорожнїли.

Зажурилась тяжко Івга, аж краса її зовяла: зстарілась, ходить похмура і дитинка її не втїшає. Що вже яка була в її дївчинка хороша! — Вродилась, — каже — моя дитино, на горе та на лихо! Вік бідою збавиш дочко; біду і в домовину з собою положиш. — Усе було сумує та сумує, а дитиночка дивить ся матусї в вічи любенько й веселенько та в долонечки плеще — не розуміє.

II.

Час не спиняєть ся. Чимало літ минуло. Івга хоч і привикла трохи, та вже не та стала, що перше була. А дївчина виходилась у неї хороша, як маківочка повненька сьвіжа, як ягода лугова, а весела, мов та пташка співоча; а що вже правдива та щира душа! З роду-віку не чули, щоб кого обмовила, чи осудила, — така вже любяча істота була. Щоб там сварить ся з ким, як другі, то нї в сьвіточку! Чи

на вечорницях, чи в танку, чи дома — до всїх привітна і веселенька, як ясочка.

Сватає Наталю Михайло Бруй, парубок добрий і роду хорошого, а що вже кохав її щиро, то всї те бачили. Люде було любують на них, як зійдуть ся де на весїллї, або в танку до купи. Обоє молоденькі й хороші, як повні квіти. — От коли-б Господь звів до пари! — було кажуть.

Отож послав Михайло сватів; дївчата вже в дружки прибирають ся та міркують яке то весїллє в Наталї буде; аж тут свати із своїм хлїбом повернулись: не оддають Наталї! Батько й рад би, та мати й слухати не хоче, що не багатий. Зажурив ся Михайло, плаче Наталя, та нїчого робити! Попрощались молодята, пішов Михайло чумакувати. Така, бач, думка була: — Запрацюю щось, підможу ся, та візьму таки Наталю.

III.

Поки-ж він ходив по дорогах та чумакував, навернувсь инший, багач великий, Данило Гурч. Він таки з козаків був, та жив собі паном, мав свій хутір і степи, й поле, тільки що ходив у свитї, в сивій шапцї, — не хотїв у инше вбиратись. Якось йому крамарі, що наїздили до його дещо купувати, то й кажуть: — Братїку Данило! Всїм би ти чоловік, та коли-б

ти оту свитину закинув та ходив по нашому у каптані.

— А щоб ви того не діждали, вражі сини! — гукнув на них. — Коли маєте мою одежину ганити, геть з мого двора! — То в силу бідолахи втеки од його.

Такий був яросливий, що Боже борони! Як розлютуєть ся, аж йому огневі іскри з очей скачуть і побілїє, як крейда. А був хороший із себе дуже: високе чоло гетьманське, брови так і говорять, очи карі, ясні, як зорі, і всьміхнеть ся було так ласкаво, да разом і гордо й смутно, що аж за серце вколупне...

Він оставсь ізмалку сиротою: мати молодою вмерла, а батька вбито на війнї. Розказували старі люде, що була ще в його сестра, хороша дївчина, та злюбилась із ляхом; брат того й не знав, тільки знала стара бабуся, що в їх жила і випестила обох. Що стара вже напоумляла Катрю — не послухала дївчина, та як брата не було дома і помандрувала з ляхом у Польщу. Приїжджає до господи, тай питає стару: — А де сестра? чому мене не стрічає? — А він сестру так жалував, як свою рідну дитину: тільки й на души в його, що Катря, чим би то втїшити сестрицю, як звеселити.

Питає він, а стара заплакала тай каже:

— Ніхто вже не стрічатиме тебе, мій соколе ясний, окром мене старої!

— А що таке? Яка напасть? Де сестра?

Стара й одповістила йому, як злюбилась Катря з ляшком, як не слухала ні вмови її, ні просьби, ні грозьби.

— Вчора, — каже стара — у вечері приїхав їздець, вона вийшла, а я за нею побігла. Звісно, молоде — хутче добігла, ніж я. Схопив він її на руки тай помчав. Тільки й бачила!

— Чи не той се лях, що в Максимчиному хуторі проживав?

— Той самий, голубчику! Усе було, куди підемо, він на очи навертаєть ся.

Нічого більш не сказав Данило. Білий, як та хустка, спустив очи до землї й думає. А далї: — Прощавай, стара!

— Куди-ж ти, мій орле? Покидаєш мене в тузї та в печалї! Чи хутко-ж тебе дожидати?

— Хутко буду...

Впав на коня тай полинув і не було його місяців зо два. Стара виглядає та плаче: — Викохала, випестила, тай обоє покинули! — Коли так одного вечора затупотїло в дворі, вибігла стара, а Данило коня привязує.

— Ой сину мій, квіте мій! Де-ж се ти й досї був? Чи не чув про сестру? Де вона, моя пташечка? Яку то їй долю Господь дав?

А він мовчить, ні пари з уст.

Увела його в хату та аж злякалась: такий він став!

— Данилечку мій! Та який же ти страшний! Нездужав мабуть? Чи тебе дорога стомила?

— Утомивсь,— каже, — хочу одпочити. — Та хмурий, невеселий такий.

Потупала стара коло його — усе мовчить, тай одійшла.

Живуть вони у-двійці. Данило й не згадує про сестру, наче з роду її й не було, а стара вельми журить ся тай каже одного разу, важко зітхнувши.

— Де теперенька Катря моя мила? Хоч би ще менї побачити мою любку! Як то вона на чужинї проживає?

Данило так, як і не чує.

— Данилечку! Чи ти одцурвавсь сестри, чи тобі не жалко, що ти й не згадаєш про бідну дівчину, а я заговорю, то ти з хати йдеш? Скільки вже благала тебе поїхати пошукати, де вона. Може той ляшок її покинув; може, нещаслива де тиняєть ся, та боїть ся вернутись. Чи ти-ж своє рідне покинеш у наругу людям?

— Не турбуй ся, стара, не буде твоя Катруся в нарузї!

— Деж вона? де-ж вона? Ти її бачив?

— Помяни її душу!

— Боже мій, Боже! Се ти сестру з сьвіту

згубив! Катрусенько моя нещаслива! Пропав твій вік, як маків цьвіт! Данило! Великий тобі гріх!

— Годї, — каже, — бабусю, плакати: не поможеть ся!

— А він же де?

— Спитай чорного ворона, що його кість розношує.

IV.

Отакий то жених був Данило Гурч, що посватав Наталю; а Івзї не що в голові, як зять багатий.

Бідну дївчину наче блискавка опалила; сама не своя.

— Мамо моя! — плаче,— не губіть мене, молодої, не топіть з Гурчем. Лучче менї вмерти, як за ним бути.

Не слухає Івга дочки, присилувала. Повінчали, одбули весїллє, випровадили молодих на господу. Стріла Наталю стара хлїбом-сіллю: — Господине моя молодая: Нехай же тебе Господь щастить долею й здоровлєм! Щоб була здорова, як вода, а багата, як земля, а хороша, як рожа! Ти нашу хату звеселиш і мене, стару, одмолодиш! — Так то вже стара витає молоду, та радїє, аж плаче.

І Данило инший став, як одружив ся: вже не насуплені чорні брови і на устах ласкавий

усьміх. Полюбив щиро молоду жінку. Тільки молода полохлива, як пташеня з гаю: заговорить він — вона й очей не зведе, візьме її за за руку — побілїє на личку і рука тремтить.

Живуть уже з півроку: все молода не привикає. Став супити знов чорні брови Данило і пильно й грізно часом дивить ся на молоду жінку.

Поховали стару; ще смутнїйше в хатї стало.

То було стара й заговорить і спитає й пошуткує, бо дуже любила Наталю; а тепер инший раз, то цїлїсїнький день божий сидять, не промовлять і словечка: вона що-небудь робить, а він, підперши рукою кучеряву голову, не випускає її з очей, да так пильно й невесело дивить ся, що як серце холоне.

Одного разу просить ся вона до матери в гостї, бо давненько не бачилась. Данило мовчить. Підняла очи, а він білий-білий, тільки очи блищать; мов опалив її своїм поглядом, аж одхитнулась. Він усьміхнув ся.

— А чи не прийшли Глибовські чумаки до дому? — проговорив, да так глухо, мов не своїм голосом.

Наталя ледві стояла. Хоче сказати й не вимовить словечка. Він устав і вийшов з хати.

V.

А чумаки справді вернулись до дому , вернув ся і Михайло. Тільки Наталя того не знала і не виділа ; а коли вже він і як і од кого довідав ся, що вона любилась із Михайлом, то Господь його сьвятий знає.

З того часу так то вже пильнував Наталю, що й ступня з хати не пускає. Чи робить вона де в садку та розважає себе, співаючи тихенько, чи в дворі господарює, — він усюди вродить ся і очей блискучих не зведе з Наталї, аж їй і страшно й сумно.

Вибираєть ся якось він до міста. Наталя провожає його, стоїть бліда й смутна, аж він сам жахнувсь, як поглянув. Обняв її кріпко й щиро ! — Горе моє, Наталю ! Не любий я тобі ! Загубив я й тебе і себе !

Вона хотїла щось промовити, та тільки заплакала. Упав Данило на коня і помчавсь, не оглядаючись.

Зосталась Наталя сама, опорядила все на господарстві, вийшла в гай (а хутїр їх у гаю в самому). Тихо й пусто округи. Шлях звиваєть ся гаєм... Тільки шумлять листя, щебечуть-джерготять пташки та шурхають ящірки в траві. А зелено і пахучо й сьвіжо ! З липового зруба молоді паростки пустились, вигналась високо береза і шелестить осика тонким листом ; із-за темного дуба то калинова квітка

витягнеть ся і червоний кетяг ягід горить, як жар; то колюча гайова рожа покаже дрібні листочки й пахучу квіточку; виносять ся хвоїнки, як стрілочки прямесенькі і горобина розкинула зелений намет і рясно на їй ягід червонозлотих. А усякого зілля, квіток! І копитник хрещатий, папороть розрослась купою; пахуча берізка коло сухого дуплинастого пенька повилась і синїй живокіст і кружало червоної смілки... Аж у очах мигтить!... З верху сонце так і сипле теплим проміннєм у темну гущовину, а з гущовини паше на тебе холодком...

Поглядає Наталя округи, тай облили її дрібнії сльози. — Ой сьвіте мій ясний, сьвіте мій прекрасний! — промовила піснею, — який мій талан нещасний!

Схилила голову на білу руку, плаче та згадує своє дідуваннє: як то весело було й вільно! І спомянувсь їй ясноокий Михайло... який він тихий був, любячий...

— Піду я хоч одвідаю свою матусю, — думає. — Данило верне ся хіба завтра — не знатиме. Може, в-останнє попращаюсь... Хоч побачу своє село, пройду улицею. Спізню ся, то мати проведуть.

VI.

Схопилась тай побігла шляхом; а вже вечоріло і роса пала. Біжить, біжить Наталя,

серце бєть ся, як не вискочить... Місяць зійшов; ніч тепла й тиха... От і Дніпро блищить синьою хвилею і човни по березі розкидані, а там і перевіз; за малу годинку перебігти можна — недалечко.

Коли чує Наталя, за нею женуть ся. Озирнулась — се Данило мчить ся... Наганяє вже... Не памятаючи себе, кинулась Наталя в воду й поплила Дніпром, як та рибочка.

Пригнавсь Данило: Не втечеш! — крикнув, — не втечеш! — Скинув човна на воду і поплив за нею; нема весла — гребе гострою шаблею. Човен летить... та все не нажене Наталї. Уже вона й далеченько. Червона хустка пішла бистрою; довга коса розпустила ся по водї, Данило і вловив її за ту косу шовкову... Як замахнув ся блискавою шаблею, тільки кров тепла зчервонїла сиву хвилю Днїпрову.

Загубив Данило жінку тай сам погинув... чи самохіттю, чи так уже Господь його покарав. Найшли обох рибалки в ранцї. Вона змучена й сумна, а він гнївний, та грізний, Боже! Як ухопив міцною рукою на довгу косу, то так рука й звела ся на віки. У купі так і знайшли обох. Коли-б таку горду душу та на добре Господь напутив! Бо був він щирий і правдивий. Сам нїкого не обіжав з роду тільки себе занапастив перед Богом.

Свекруха.

I.

Жила колись у нашому селї удова Орлиха. Я ще була невелика дївчинка, не дуже-то що памятаю, а чула се од покійної матери — нехай царствує! Вони були сусїди з Орлихою, тин об тин. Мигаєть ся менї та Орлиха, мов у туманї: висока у червоному очіпку, все чорні брови здвигає.

Чоловік її давно помер; старшого сина в Туреччинї вбито; менший при матері був, хазяйнував. Парубок на все село: гарний, хоч з лиця воду пити, жвавий, веселий і роботящий. Матїр поважав, а стара глядїла й пильнувала його більш, нїж ока в лобі.

Задумала Орлиха свого Василя одружити, стала шукати людей. Де збіжать ся дївчата на улицї, або на могилї пустують — Орлиха тут і вродилась, прислухаєть ся, придивляєть ся...

— Не бери, — каже, — мій сину, бага-

тої — і самі ми не багатирі: шукай — щоб була покірна та добра.

— Добре, мамо, вишукайте, яку треба, я й оженюсь.

Поки мати шукала, він собі сам знайшов. Був у Вишеньках на ярмарку і з того часу став туди учащати що-вечера. Мати постерегла перш усіх і довідалась: ходить Василь до Ганни Королївни.

— Сину мій, сину! каже, не бери тієї багачки: буде вона дуже гордувати; се батькова дочка, вимислива й пишна, — одцурайсь її.

Василь аж до землї припадає — просить. Нічого робити. Послали старостів; побрали рушники; справили весіллє. Привезли молоду до свекрухи.

А посагу в її було, Боже мій, сьвіте мій! На девяти возах везли і в кожному возї по чотири воли сивих ішло. Запаски шовкові, пояси, як жар, кожухи шовком повишивані...

Молода в золотому очіпку; намітка як дим, тонесенька; червоні коралї аж до пояса. Всї задивились на неї: як повна рожа! Тільки стара Орлиха, стрічаючи хлїбом-сїллю, якось невесело глянула невістцї в вічи.

II.

Пожили вони рік. Спершу молода Орлиха на улицю виходила; було як заговорить, або

засьміеть ся — і старому веселійше стане; а тоді далї й годї і не побачиш її: все в хатї, у господї. (Бачте, вони собі хату збудували на двоє: у однїй молоді, а в другій — мати).

Хто спитае стару Орлиху: — А що ваші дїтки? Добру собі невісточку маете?

— Звісно, як батькова дочка, — одкаже, або й нічого не говорить, наче не *чуе*.

Якось моя мати порались у хатї. Увійшла Ганна. Мати бачать — смутна дуже; сїли коло неї, тай кажуть: — Що се тобі, моя Галочко, очицї запали? Чого зажурилась?

Ганна сплеснула руками, а сльози покотились, як перлове зерно: — Не любить мене свекруха! Обмовляе мене, з сьвіту божого жене, дорікае, що я батькова дочка!... Татоньку мій! Як би ти знав, яка моя доля нещаслива буде, ти-б мене був ще в сповиточки у глибокій криницї втопив!

Мати розпитують, що, як там у них, за віщо сварка вийшла.

— Вона з першої години мене не злюбила. Зацаски мої найкращі шовкові попсувала: що возьму — вони в руках тліють: се вона, вона — я добре знаю! Чогось менї в скриню запорошила... і золоті очіпки мої потемнїли, а пояси червоні полиняли... вона все добро мое переводить! Все до Василя: — Продай та продай ті воли! — (що од мого батька). А я ка-

жу: — Не хочу! На що продавати? — Василь правда, таки й не повів їх у ярмарок, а вона на мене напала ся: — А, вража дочко! Ти мене осиротила! Мій Василь від мене одцурав ся! Підожди, підожди! Я тобі добре оддячу!

— Покорись, Галю! — кажуть їй моя мати, — що-ж робити!

— На що к маю їй коритись! — крикнула Ганна, — не хочу! Я хто гукає, кажуть, так і одгукуєть ся!

III.

Однії ночи не спить ся матері. Чують — у сусїдчиному садочку щось шепоче; відчинили вони віконце — прислухають ся.

— Галю, моє серце! — каже Василь, — чого се ти знов заплакана?

— Не кидай мене одну, Василю! Я не тямлю, як без тебе й переднювала! Тяжко та сумно менї!

— Що-ж тобі, моя рибочко? Може мати? Я її прохав, як вибирав ся, що-б тебе не смутила.

— Вона менї й словечка не промовила, Василю, цїлїсїнький день у вічи не глянула. Смутно, сумно було в хатї!

— Що та Орлиха виробляє! — подумали собі мати. — А здаєть ся й розсудлива людина.

IV.

Надійшли жнива, достигла Василева пшениця — така гарна, колос у колос. Наша нива коло їх і мати разом з Ганною в поле виходили. Одного ранку ждали-ждали тай самі пішли. Ганна надійшла вже по обіді і така бліда — хитаєть ся; мати аж злякались. Що се їй стало ся?

— Чогось мене коло серця пече, як огнем, — каже Ганна, — і встояти не можу! Ледви до ниви доплела ся.

— А що свекруха? — питають мати?

— Ой тіточко моя любенька! Сьогодні у ночи я її бачила в нашій коморі. Прокинулась, а вона стоїть проти місяця, біла така, розхрістана. Я крикнула — вона з комори.

— Се тобі так здалось, моя дитино! Чого-б то вона у ночі прийшла?

— Ні, ні, бачила я її добре!

— І Василь бачив?

— Василь не ночував дома, виїздив... І він не йме менї віри... Не нажну я й снопика сьогоднї; не здужаю й рук підняти. Виглядатиму Василя; казав — прийде над вечір, то й доведе мене до дому.

V.

Мати пішли жати. Над вечір придивляють ся — не видно Ганни: чи не до дому пішла?

Питають ся других жничок — не бачили, що-б ішла; гукають — не озиваєть ся; до того місця, де вона була — нема. Що за диво! Коли-ж ходячи поміж копами і найшли... Лежить вона, неначе спить; хороша й сьвіжа, як квітка. У головах снопок пшениці, ручки навхрест зложила... Вечір Господь дав такий ясний, тихий; лежить, як жива у пшениці, аж колося над нею похилилось...

Побігли до Василя, — він недалечко й був, косив; стріли його -- йде такий веселий до неї! Як же побачив свою Галю неживу, підняв косу та черк себе! Ніхто не вспів і оком змигнути... Тут коло неї і впав.

VI.

Кинулись до сторої Орлихи. Стріла вона мою пані-матку іще на воротях, неначе ждала. Мати кажуть: — Невістка ваша вмерла! — Стара сціпила зуби і вдарилась у поли руками: — Що-ж робити? судилось! — каже. Не заплакала, нічого, тільки, біла стояла, як липина.

Мати злякались і не знають, як про сина сказати; а тут їх і несуть... „От, обох несуть“, кажуть мати.

Вона як крикне: — Як обох?

— Бабусю і Василь ваш не живий!

Як вона кинеть ся, як побіжить: Мало

з рук у людей мерця не вибила; схопила його за голову і кричить над ним... Да й страшна-ж вона була! Без хустки, сиві коси тріпають ся по плечах, розхрістана, уся в крови; ходить, ходить коло сина і все кричить, мов Господь їй розум одібрав.

Убрали молодих, положили поруч на столї; хто пішов до дому, хто зоставсь на ніч. Дивлять ся — нема старої Орлихи, як у землю ввійшла! Да вже на другий день знайшли під тином неживу: синя, синя, як бузина.

Молодих у купцї поховали; стару оддалїк. Хата їх так і розвалилась пусткою: нїхто не купив, бо, кажуть, що-вечора, як місяць зійде, по тому дворищу тиняєть ся молода Орлиха. У глупу ніч сяде проти місяця, зложить білі руки, піджидає свекрухи, тай докоряє їй: — Ти мене, молоду, з сьвіту звела, стара Орлихо!

63—64. Гоголь: Тарас Бульба, повість з ілюстр.
65. Руданський: Цар-соловей. Казка.
66. Молієр: Лікар-Шуткар, жарт в 1 дії.
67. Котляревский: Наталка Полтавка, укр. опера.
68—72. Чайківський: Всесьвітна Істория III. Нововічна.
73—74. Николишин: Розладдє. (Драма).
75. Вовчок Кармелюк, Невільничка, (оповіданя).
76—77. Ґеновефа, опов. (з образк.)
78. Куліш: Орися, — Дівоче серце. Січові гості.
79. Ольга Кобиляньска: Некультурна (новеля).
80. „ „ Мелянхолійний валець.
81—84. Францє: На білих скалах, повість.
85—86. Л. Толстой: Живий труп. Драма.
87—91. О. Барвіньский: Образки з розвитку Русинів.
92. Яричевський: Княгиня Любов, Драма.
93. Вовчок: Сон. Одерка, Чари, Ледащиця.
94—98. Б. Лепкий: Начерк іст. україн. літер. Книжка II.
99. Вовчок: Інститутка.
100—103. В. Антонович: Коротка істория Козаччини.
104. Аверченко: Гумористи.
105. Барвінок: Русалка.
106—107. Богдан Лепкий: Літературні характеристики укр. письменників: II. М. Шашкевич. З ілюстр.
108—110. Куліш: Чорна Рада. (Повість) з ілюстраціями та вступом і поясненями Б. Лепкого.
111. Толстой: Полонений на Кавказі. Правд. подія.
112—113. Берґзон: Вступ до метафізики.
114. Анатоль Франс: Комедія про чоловіка що оженив ся з немовою. Жарт в 2 актах.
115—120. Олександер Барвіньский: Образки з громадяньского і письменьского розвитку Русинів II. часть (з 12 портретами, 13 картинами).
121—123. Кобилянська О.: Земля I. Повість.
124—126. „ „ „ II. „
127—128. Шов. Б.: Цезар і Клеопатра. Історія.
129. Вовчок М. Не до пари. Два сини і иньші оповід.

ДАЛЬШІ ТОМИКИ В ДРУКУ.

Кождий томик можна набути також в гарній картоновій оправі. Тоді коштує дорозше о 20 до 40 сот.

Гроші треба висилати наперед.